

פתיחה

בפרשת השבוע כותבת התורה על ששת ערי המקלט, שמטרתן להציל אדם שהרג בשגגה מגואל הדם: "וְהָקִרְתָּם לָכֶם עָרִים עָרֵי מִקְלָט תִּהְיֶינָה לָכֶם וְגַם שָׁמָּה רֹצֵחַ מִכַּה־נֶפֶשׁ בְּשִׁגְגָה". דנו המפרשים, מדוע קבעה התורה לקבוע מספר שווה של ערי מקלט בעבר הירדן המזרחי והמערבי, כאשר בעבר הירדן המערבי יש תשעה וחצי שבטים, ואילו במזרחי שניים וחצי בלבד:

א. הגמרא במסכת מכות (ט ע"ב) כותבת, שהסיבה לכך היא שבעבר הירדן המזרחי יש רוצחים רבים. כפי שכתבו **הרמב"ן** (שם), **הריטב"א** (שם ד"ה בגלעד) ומפרשים נוספים, אי אפשר לקבל את דברי הגמרא כפשוטן, שהרי רק רוצח בשגגה גולה לעיר מקלט ולא רוצח במזיד, ואם כן מה בכך שבגלעד יש רוצחים רבים.

משום כך ביארו שכוונתה לומר, שלא רק שבגלעד שכחים רוצחים, אלא הם היו גם רמאים, וכאשר רצחו במזיד ביימו את המאורע כאילו מדובר בשוגג. אמנם לאחר בירור גילו שחלק מהם רמאים ויש להענישם, אבל בינתיים עד תום הבירור היה צורך במקום שיקלוט אותם כדי שגואל הדם לא יהרגם, ועיר המקלט שימשה תחנת ביניים. ובלשון הריטב"א:

"בגלעד שכיחי רוצחין. ואם תאמר וכיון דמזידין הם ערי מקלט למה, ויש לומר דרמאין היו, ופעמים שמזידין ומראין עצמן כשוגגין, הלכך מרבין להו ערי מקלט לפי שיהיו קולטות את כולם, ואחר כך נבחין איזה שוגג ואיזה מזיד, דאי אפשר שלא יהיו לפעמים ביניהם שוגגין."

ב. **הרמב"ן** (במדבר לה, יד) העלה אפשרות נוספת, שערי המקלט אינן צריכות להיות ביחס לגודל האוכלוסיה, אלא ביחס לגודל השטח - כדי שהרוצח בשגגה יוכל להגיע לעיר המקלט כמה שיותר מהר, כפי שמצווה התורה 'תכין לו הדרך'. על פי פירוש זה הדברים מסתדרים היטב, כיוון שגודלה של עבר הירדן המזרחי דומה למערבי¹.

בעקבות התורה המצווה על הכנת ערי המקלט, נעסוק השבוע בסוגיה זו. ראשית נראה את דיון הראשונים, מדוע קבעה התורה ערי מקלט לרוצח בשגגה. בהמשך נראה כיצד יכול הרוצח להשתחרר מעיר מקלט, ולסיום נבדוק האם תתכן אפשרות של ערי מקלט בזמן הזה, ואם לא, כיצד ניתן לכפר על רצח בשגגה.

טעם הגלות

כאמור, לא כל רוצח גולה לעיר מקלט, אלא רק רוצח בשגגה. דנו הראשונים, מדוע נבחר דווקא עונש הגלות למעשיו:

א. **ספר החינוך** (מצווה תקכ) על בסיס דברי הגמרא במכות (יא ע"א) כתב, שאמנם אותו אדם לא רצח במזיד, אך בכל זאת יש במעשהו התרשלות ועוון, שהרי הוא רצח בשגגה ולא באונס. משום כך הגלות מהווה מעין פתרון ביניים, מצד אחד הוא לא נהרג, מצד שני הגלות, ההתרחקות מהמשפחה ומהמוסדות המוכרים, מהווה ענישה משמעותית שהיא כעין מוות.

נקודה משלימה לטעם זה הוסיף **החינוך** (מצווה תח), כאשר ביאר מדוע בנוסף לששת ערי המקלט, הוסיפו עוד ארבעים ושניים ערי לוויים אליהם יכול הרוצח לגלות (וכפי שראינו בהערה 1). כיוון שהלוויים באותה תקופה היו מצויים על הפצת תורה ומוסר בעם ישראל, יש לשלוח לעירם את הרוצח בשגגה, כדי שיחיה ביניהם וכך יזדככו מידותיו. ובלשונו:

"שורש מצוה זו ידוע הוא כי שבט הלוי מבחר השבטים ונכון לעבודת בית ה', ואין לו חלק עם ישראל בנחלת שדות וכרמים, אבל ערים היו צריכים להם על כל פנים לשבת, ומפני גודל מעלתם וכושר פעלם וחין ערכם נבחרה ארצם לקלוט כל הורג נפש בשגגה יותר מארצות שאר השבטים, אולי תכפר עליו אדמתם המקודשת בקדושתם."

ב. טעם נוסף הביא **החינוך** (שם), שהגלות מהווה גם כפרה לרוצח על חטאו - גלות מכפרת עוון. על בסיס דבריו (וגמרות נוספות) כתב הספר **אמבואה דספרי** (מסעי אות טז) לתרץ את קושיית **המהרש"א** (מכות י ע"ב), מדוע גם כאשר אין עדים לרוצח, על הרוצח לגלות לעיר מקלט. בעוד שהמהרש"א יישב, שיש חשש שמא בעתיד ישמעו קרובי המשפחה על דבר הרצח וירצו לגאול את דם הנרצח, הוא כתב שהגלות מהווה חלק מהכפרה, ומשום כך יש לקיימה ללא קשר לחשש מגואל הדם.

ג. **הרמב"ם** (מורה נבוכים ג, מ) העלה אפשרות נוספת, שבגלל שהרוצח התרשל, אין זה מן הראוי שיתבובב חופשי מול בני משפחת הנרצח ויצערם. כמו כן כפי שנראה להלן, השחרור מעיר המקלט תלוי במות הכהן הגדול. הרמב"ם לשיטתו ביאר בטעם הדבר, שכאשר מת הכהן הגדול, האדם החשוב בעם ישראל, הצער על הנרצח מתחלף בצער על מותו (ועיין במספיק לעובדי ה' עמ' 45).

יציאה מהעיר

למרות כל הטעמים לעיל, מעיקר הדין אין חובה על הרוצח להיכנס לעיר המקלט. אמנם, במקרה בו בחר שלא להיכנס או שנכנס ואז יצא, יכול גואל הדם להרוג אותו. כדי להשתחרר סופית מעיר המקלט, כותבת התורה ובעקבותיה הגמרא במסכת מכות והרמב"ם, שיש צורך במות הכהן הגדול.

על בסיס תנאי זה, ביאר **המשך חכמה** (במדבר לה) מדוע למרות שמשה הפריש שלוש ערים בעבר הירדן, הן החלו לפעול רק לאחר יישוב הארץ. כיוון שהובטח שאלעזר הכהן ישתתף בחלוקת הארץ, אם היו מפרשים רוצחים לערי המקלט בעבר הירדן הם היו מתייאשים, שהרי יצטרכו להיות שם עוד זמן רב - ולטענתו כאשר אין לרוצח תקווה לשוב בקרוב, לא ציוותה התורה לגלות.

ומדוע השחרור תלוי במות הכהן? בנוסף לפירוש הרמב"ם שראינו לעיל, נאמרו הסברים רבים: מפירוש **רש"י** (במדבר שם) עולה, שלכהן יש מעין אשמה ברצח בשגגה, כיוון שהיה לו להתפלל על הדור שלא יקרו דברים מעין אלו, וכאשר הוא נפטר נשלמת

¹ עוד הוסיף הרמב"ן להקשות, שהרי לפי דברי חז"ל בנוסף לשש ערי המקלט, גם ארבעים ושניים ערי הלוויים יכולים לקלוט את הרוצחים, ורוב מוחלט שלהם היו בעבר הירדן המערבי, אם כן מדוע התקשו חז"ל ביחס בין גודל האוכלוסיה למספר ערי המקלט? הרמב"ן עונה, שעל דרך הפשט ערי הלוויים אכן אינן קולטות (ויש לבאר אחרת את הפסוק האומר שכן קולטות), ומשום כך יש מקום לקושיית הגמרא.

הכפרה והרוצח יכול לצאת לחופשי. **בדעת זקנים** (שם) ביארו, שאם הרוצח היה משתחרר בחיי הכהן הגדול, היה בכך גנאי, שהכהן הגדול רואה אדם שרצח בזמנו מסתובב חופשי בלי לבצע בו דין.

לצורך מלחמה

כאשר המשנה (מכות יא ע"ב) פוסקת שרק במות הכהן הגדול הרוצח יוצא לחירות, היא מוסיפה שאפילו כל ישראל צריכים לו במלחמה וכמו יואב בן צרויה שר צבא ישראל - אין הוא יוצא מעיר המקלט, וכן פסק להלכה **הרמב"ם** (רוצח ז, ח). המפרשים התקשו בפסק זה, שהרי כפי שראינו בעבר (תולדות שנה ב'), חוץ משלוש עבירות עליהן נאמר ייהרג ואל יעבור, פיקוח נפש דוחה כל התורה כולה, ומדוע לא ייצא להצלת נפשות? נחלקו האחרונים ביישוב הקושיה:

א. **בהגהות חשק שלמה** (מכות יא ע"א) בעקבות הקושי דחק וכתב, שאכן אין כוונת המשנה והרמב"ם לומר שהוא אינו יוצא למלחמה אם צריכים אותו, אלא כוונתה לומר שאין הוא נפטר מחמת המלחמה מעונש הגלות, ולאחר המלחמה עליו לחזור לעיר המקלט עד מות הכהן הגדול. הקושי בפירוש זה, שמלשון המשנה משמע שהוא אינו יוצא כלל.

ב. **האור שמח** (רמב"ם שם) כתב, שאין הכוונה שהוא לא יכול לצאת למלחמה, אלא שהוא לא חייב ללכת. בטעם הפטור נימק, שאם ייצא הרוצח מעיר המקלט, יש חשש שגואל הדם יהרוג אותו, ולא חייבו את הרוצח להיכנס לספק סכנה בשביל להציל את חברו. הקושי בפירוש זה כמו בפירוש הקודם, שבמשנה משמע שאסור לו לצאת כלל. ובלשון האור שמח:

"הוסיף רבנו טעם למה אינו יוצא, והלא פיקוח נפש דוחה כל מצות שבתורה ומכל שכן פיקוח נפש דכל ישראל, כי אם יחם לבב הגואל להורגו אין לו משפט מוות, וכיון שהותר דמו לגואל הדם אין לו להכניס עצמו בספק סכנה עבור הצלת חברו מסכנה ודאית. ומוכח מזה דלא כהגהות מיימוניות בשם ירושלמי, דחייב להכניס עצמו בספק סכנה."

ג. **הרב אונטרמן** (שבט מיהודה עמ' כב) בגישה שלישית תירץ, שכאשר הרוצח גולה לעיר מקלט, הוא עובר למעין מקום אקסטרטוריטוריאלי, כלומר מקום שאינו קשור לעולם שבחוץ, 'שמה תהיה דירתו', 'שמה תהיה מיתתו', 'שמה תהיה קבורתו'. משום כך, מבחינת הרוצח העולם שבחוץ כאילו לא קיים, ואף אם צריכים אותו הוא לא יוצא למלחמה.

בזמן הזה

למרות שהגמרא לא כותבת בפירוש שערי מקלט תלויים במקדש, בפועל בזמן הזה לא נוהגות ערי מקלט ממספר סיבות:

א. **רב נטרוני גאון** (ברודי, חו"מ שעה) כתב, שרק כאשר יש אפשרות להשתחרר מעיר המקלט גולים אליה, והרי בזמן הזה אין כהן גדול שבמותו ישתחררו הרוצחים. דין דומה לכך ראינו בעבר (מצורע שנה ד') בדברי **האור שמח** (טומאת צרעת יא, ו), שהסיבה שבזמן הזה לא מטמאים מצורע היא, שאם יטמאו אותו לא יהיה אפשר לטהרו (כי לא יודעים מה היא תולעת השני וכו').

ב. **הגר"א** (חו"מ תכה, ב) כתב על בסיס דברי הספרי, שכיוון שערי המקלט תלויות בישיבה בארץ ובחלוקתה, על אף שדבר זה התבצע בעבר, כיום הארץ לא מחולקת ומשום כך אין ערי מקלט.

עם זאת, גם לשיטתו העובדה שחלק מערי המקלט הן שכם וחברון שבזמן הזה אינם נמצאות בשליטה יהודית, אינה מונעת מקיום ערי מקלט בזמנינו, כיוון שניתן להפריש ערים אחרות במקומן. כמו כן, למרות שצריך גם ערי מקלט בעבר הירדן המזרחי ואף הן מעכבות, דין זה נכון כאשר המקום נמצא בשליטה יהודית ולא בחורבנו.

תקנת הרוצח

א. למרות שבזמן הזה רוצח בשגגה אינו גולה לעיר מקלט, בכל זאת נפגשנו במקום אחר (נשא שנה ד'), בהשלכה להריגה בשוגג בזמן הזה, כאשר מדובר בכהן שרצח. כאמור אז, לדעת **הרמב"ם והשולחן ערוך** (קכח, לה) כהן שהרג בשגגה אינו יכול לשאת כפיו, כיוון שלא ייתכן שידיים שהרגו ועשו דבר כל כך חמור יברכו את ישראל.

ב. **הרמ"א** (קכח, לה) לעומת זאת סבר בעקבות **הטור ורש"י** (שם), שאפילו במקרה בו הכהן רצח במזיד אדם, כאשר הוא חוזר בתשובה - מותר לו לשאת שוב את כפיו. בטעם הדבר נימק, שעל אף שמעיקר הדין אכן הוא פסול לעלות לדוכן כיוון שידיו שאמורות לברך, רצחו, בכל זאת כדי לא לסגור בפניו את האופציה לחזרה בתשובה הקלו.

ג. **הפרי חדש** (קכח, לז) **והמשנה ברורה** (ביאור הלכה ד"ה אפילו) בדעת ביניים סברו, שרק במקרה בו הכהן הרג בשוגג הוא יכול לשאת כפיו כאשר עשה תשובה, אבל לא כאשר הרג במזיד. ונימקו, שכאשר הרג בשוגג, על אף שידיו הרגו, מכל מקום אין הוא רשע גמור, ולכן תשובה מועילה - מה שאין כן במזיד שידיו מגואלות בדם. ובלשונו:

"ולענין דינא הרמ"א פסק להקל, וכתב שכן נוהגין והיינו אפילו במזיד והעתיקוהו כמה אחרונים. אכן הפרי חדש והאליה רבה דעתם דאין להקל אפילו בעשה תשובה אם היה מזיד. וכן מצאתי בריטב"א מכות שהביא בשם בעלי תוספות ובשם רבו ר"ה להחמיר ברציחה בכל גונו, וצריך עיון לדינא. ועל כל פנים אם עלה אין להורידו."

מעיקר הדין כדי לחזור בתשובה, די בחרטה על העבר וקבלה לעתיד, והוא הדין במקרה בו אדם רצח. אולם, בגלל החומרה הגדולה שיש בהריגת אדם, כתבו הפוסקים שטוב שההורג יקבל על עצמו סדר חזרה בתשובה. לדוגמא, **רבי עקיבא איגר** (תניינא ס"א, ג), דן במקרה בו אדם הרג את בנו ומשרתו בשוגג בתאונת דרכים, הורה לו לעשות פעולות על מנת לכפר על עונו.

ראשית, כיוון שאותם אנשים שנהרגו היו ללא ילדים (ואותו הורג היה עשיר), יפריש את כל הסכום שהיה עולה לגדל את אותו הילד, להכניסו לחופה וכו', ויתרום אותו לצדקה. **שנית**, יחזיק בני עניים שילמדו תורה עד שיגיעו לגיל חמש עשרה. **שלישית**, ישתדל שבני אותם עניים יקראו לבנם הראשון על שם בנו. **רביעית**, יוסיף סדר תעניות.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שיעוד אנשים יקראו²...

² מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן: tora2338@gmail.com